

Anna Sutowicz*

SPRAWOZDANIE Z IV OGÓLNOPOLSKIEJ
KONFERENCJI NAUKOWEJ NA TEMAT:
*KOŚCIÓŁ KATOLICKI NA ZIEMIACH ZACHODNICH
I PÓŁNOCNYCH W LATACH 1966-1972.*
TRZEBNICA, 6 PAŹDZIERNIKA 2021 ROKU

Już pewną tradycją stało się organizowanie przez wrocławską Fundację „Obserwatorium Społeczne” konferencji poświęconych integracyjnej roli Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych po drugiej wojnie światowej. Nie bez znaczenia jest pewnie fakt zainteresowania tym tematem również lokalnych władz samorządowych. W tym roku uczestnicy spotkali się 6 października w Trzebnicy, na IV edycji tego cyklu, która poświęcona była wydarzeniom okresu 1966-1972.

W wykładzie otwierającym obrady bp prof. Jan Kopiec nakreślił najważniejsze problemy, z jakimi przyszło mierzyć się Kościołowi w stosunkach z państwem polskim, przeżywającym w latach 60. XX w. swoiste przesilenie systemu władzy. Okres pomiędzy dwoma wydarzeniami: obchodami milenium chrztu Polski oraz uregulowaniem prawnego statusu Kościoła katolickiego na ziemiach przyłączonych do Polski w 1945 r., oznaczał funkcjonowanie w dynamicznej, ale wciąż wrogiej wobec religii katolickiej rzeczywistości Polski Gomułkowskiej. Choć rozmach i treść uroczystości, których inicjatorem i przewodnikiem był w 1966 i 1967 r. prymas Polski bł. kard. Stefan Wyszyński, umocniły autorytet polskiego Kościoła, to w dalszym ciągu musiał on zmagać się z wymierzonymi w jego podstawy funkcjonowania działaniami władz: fiskalizmem, ograniczaniem inicjatyw wydawniczych, próbami kontroli procesu kształcenia kleryków i obejmowania sakry biskupiej w poszczególnych diecezjach.

Kolejny prelegent, prof. Jan Żaryn z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, podjął temat relacji Stolicy Apostolskiej oraz polskiego

* Dr Anna Sutowicz – doktor nauk humanistycznych (historia), członek Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana”.

episkopatu w obliczu zabiegów dyplomatycznych zmierzających do oficjalnego uznania trwałości zmian terytorialnych po drugiej wojnie światowej przez Stolicę Apostolską. Intensyfikacja tych działań nastąpiła po ukazaniu się listu biskupów polskich do niemieckich w 1965 r. i została zwieńczona wydaniem 28 czerwca 1972 r. przez Pawła VI epokowej dla Kościoła polskiego bulli *Episcoporum Poloniae coetus*, która kończyła okres jego niepewności organizacyjnej na obszarach należących przed drugą wojną światową do Trzeciej Rzeszy.

Po części wprowadzającej w problematykę okresu uczestnicy mogli wysłuchać kilku interesujących prezentacji bardziej szczegółowych problemów z dziejów Kościoła. Dr hab. Michał Białkowski, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, zaprezentował kwestię obchodów chrztu Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych w oparciu o dane dostarczone przez protokoły Komisji Głównej i Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Ten mało eksplorowany zespół akt pozwolił rzucić nowe światło na wydarzenia związane z przygotowaniem do milenium. Wykładowca uwypuklił tu głównie rolę Konferencji Episkopatu Polski, związaną z przyjęciem we Wrocławiu we wrześniu 1965 r. przez biskupów najważniejszych dokumentów organizacyjnych dla planowanych uroczystości, wystosowaniem w tej sprawie listów do Ojca Świętego oraz do wiernych Kościoła w Polsce, a także sformułowaniem hasła duszpasterskiego na najbliższy okres. Prof. Białkowski podkreślił wagę wpisania obchodów milenijnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych w program ogólnopolski oraz wielokrotne działania episkopatu i prymasa Wyszyńskiego doceniające wkład biskupów pracujących na tym obszarze w rozwój Kościoła i narodu polskiego, w tym przede wszystkim zasługi biskupa wrocławskiego Bolesława Kominka.

Problematykę funkcjonowania archidiecezji wrocławskiej pod rządami tego hierarchy omówiła dr hab. Kazimiera Jaworska, profesor Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Wskazała ona na atmosferę nagonki polskich władz państwowych na Kościół katolicki oraz skarg ze strony Kościoła niemieckiego po wydaniu orędzia do jego biskupów, które skupiły się szczególnie na prymasie Stefanie Wyszyńskim i autorze listu abp. Bolesławie Kominku. W obliczu antyklerykalnej propagandy ogromne znaczenie miały listy i kazania tego hierarchy kierowane do wiernych. W czasie licznych wyjazdów ordynariusza do Rzymu nieprzecenione zasługi dla animowania życia diecezji mieli jego sufragani: Andrzej Wronka, Paweł Latusek i Wincenty Urban. Według prelegentki jubileusz ćwierćwiecza funkcjonowania Kościoła polskiego na Ziemiach Zachodnich przebiegał już w atmosferze odprężenia w relacjach z władzami PRL. W katedrze wrocławskiej zorganizowano wówczas sesję historyczną prezentującą dorobek duszpasterski na tym obszarze, zakończoną uroczystym orędziem i wystosowaniem telegramu do Stolicy Apostolskiej, co znalazło szeroki oddźwięk międzynarodowy, przygotowujący grunt pod uznanie trwałej jurysdykcji episkopatu polskiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Wątek ten rozwinął w swoim wystąpieniu ks. dr Patryk Gołubców z Wyższej Szkoły Prawa we Wrocławiu. Nakreślił on obraz działalności wrocławskiego hierarchy, który podejmował liczne działania dyplomatyczne na rzecz erygowania nowych diecezji polskich oraz był głównym projektodawcą kształtu zmian administracyjnych Kościoła, uznanych następnie w bulli Pawła VI.

Pewne niezwykle interesujące uzupełnienie wiedzy o funkcjonowaniu Kościoła na Dolnym Śląsku w tym okresie stanowił przyczynek dotyczący genezy i losów pomnika Jana XXIII we Wrocławiu, który przedstawiła dr hab. Łucja Marek z krakowskiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej. Badaczce udało się dotrzeć do wiarygodnych dokumentów poświadczających inicjatywę, która narodziła się w środowisku Kół Księży przy Zrzeszeniu Katolików „Caritas” w 1966 r. i doprowadziła do powstania komitetu budowy wspomnianego monumentu. Akcja ta, wymierzona wprost w jedność Kościoła, miała na celu manipulację nastrojami duchowieństwa i wiernych. Nawet mocne przeciwstawianie się tej kampanii ze strony bp. Kominka i nadanie temu sprzeciwowi wymiaru ogólnopolskiego nie zapobiegło w pełni dezinformacji i udziałowi duchownych z różnych diecezji w uroczystości odsłonięcia pomnika, który pozostał jedynym takim znakiem uznania dla „dobrego papieża” na terenie Polski.

Uwagę kilku wykładowców ogniskowały obchody *Sacrum Millennium* jako centralne wydarzenie okresu 1966-1972 r. Ks. prof. Andrzej Hanich z Instytutu Śląskiego w Opolu przedstawił zagadnienie uroczystości i inicjatyw duszpasterskich związanych z programem milenijnym na Śląsku Opolskim. Wydarzenia te, jak w każdej diecezji, i tutaj przebiegały w atmosferze jedności Kościoła z wiernymi, przerywanej próbami zakłócenia ze strony lokalnych władz. Pomimo wielu akcji mających na celu odciążenie przede wszystkim młodzieży od udziału w ceremoniach kościelnych, centralne wydarzenia milenijne w Kamieniu Śląskim przyniosły Kościołowi wielki sukces duszpasterski, który stał się impulsem do owocnej pracy w następnych latach. W podobnych warunkach Kościół organizował uroczystości 1966 r. w innych diecezjach na Ziemiach Zachodnich.

Ks. prof. Grzegorz Wejman z Uniwersytetu Szczecińskiego podjął temat uczczenia tysiąclecia chrztu Polski w ordynariacie gorzowskim, pozostającym pod opieką biskupa Wilhelma Pluty. Wykład poparty danymi statystycznymi bardzo przekonująco obrazował rozbudzone dzięki programowi milenijnemu życie Kościoła lokalnego. Pod wpływem nauczania Soboru Watykańskiego II duchowieństwo diecezjalne i zakonne, w tym przede wszystkim członkowie Towarzystwa Chrystusowego, podejmowało liczne inicjatywy duszpasterskie: rekolekcje młodzieży, formację małżeństw, opiekę nad ruchem liturgicznym i nauczaniem religii. W administraturze działało w tym czasie wiele duszpasterstw specjalistycznych, natomiast nie notowano większej aktywności stowarzyszeń katolickich. Jednym z problemów pozostawał także spadek powołań kapłańskich, uważany za skutek działań podejmowanych w ramach obowiązkowej służby wojskowej kleryków.

Dr Zbigniew Stanuch z oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie dopełnił obrazu *Sacrum Millennium* na Pomorzu Zachodnim, gdzie głównym wydarzeniem stało się sprowadzenie relikwii Pięciu Braci Męczenników do Międzyrzecza oraz uroczystości w Kamieńcu Pomorskim i Kołobrzegu, których celem było przywołanie historycznych tradycji Kościoła polskiego na tej ziemi.

W czasie konferencji sporo miejsca poświęcono na prezentację obchodów milenijnych na Dolnym Śląsku. Dr Stanisław Bogaczewicz z wrocławskiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej przedstawił te wydarzenia nie tylko na szczeblu diecezjalnym, ale także parafialnym. I tu wysiłek duchowieństwa skierowany na pobudzenie wiary Polaków zgromadzonych na uroczystościach spotykał się z próbami przeszkadzania organizowanymi przez lokalny aparat władzy państwowej.

Jednym z centralnych elementów milenium chrztu Polski była msza w sanktuarium św. Jadwigi w Trzebnicy 16 października 1966 r., poprzedzona kilkudniowym przygotowaniem duszpasterskim. Zagadnienie to przedstawił ks. prof. Bogdan Giemza z Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, który oparł się na źródłach historycznych dokumentujących udział w trzebnickich wydarzeniach biskupów Stanisława Baraniaka i Karola Wojtyły u boku prymasa Polski, który wygłosił zapamiętaną przez lud homilię poświęconą kulturze religijnej śląskiej rodziny Piastów. Żywe reakcje wiernych i atmosfera jedności towarzyszące omawianym ceremoniom, pobudzenie kultu maryjnego w diecezji wrocławskiej znalazły swoje odbicie w wielu materiałach źródłowych tego okresu.

Ks. dr hab. Grzegorz Sokołowski, profesor Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, dotarł do kilku źródeł narracyjnych z archiwum ks. infułata Karola Milika i bp. Bolesława Kominka, które odsłoniły obraz *Sacrum Millennium* widziany oczami tych hierarchów, dzięki czemu uzyskaliśmy interesujące dane, które pozwoliły uzupełnić wiedzę pozyskaną z dokumentów i dokonać pewnej oceny trudnych zjawisk społeczno-religijnych.

Wysoki poziom merytoryczny wszystkich tegorocznych wystąpień daje nadzieję, że inicjatywa „Obserwatorium Społecznego” we Wrocławiu będzie kontynuowana i w przyszłości uda się równie przekonująco pokazać bogactwo życia Kościoła katolickiego oraz jego niezastąpioną rolę w budowaniu integralnego społeczeństwa polskiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych w kolejnym okresie historycznym.

